MHXSGA O'TISHDA ASOSIY VOSITALARNING SOLIQ BAZASI: SOLIQ KODEKSINING 306-MODDASI VA IFRS 1 BO'YICHA SHARTLI BOSHLANG'ICH QIYMAT

Ermamatov Temurbek Narzulla o'g'li
Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya. Tezisda MHXSga birinchi marta o'tayotgan korxonalarda asosiy vositalarni shartli boshlang'ich qiymatda baholashning soliq bazasiga va kechiktirilgan soliqqa ta'siri ko'rib chiqilgan. Soliq kodeksining 306-moddasi, IFRS 1 va IAS 12 normalari hamda amaliyotchi ekspertlarning tushuntirishlari solishtirilgan. Shartli misolda o'tish sanasida yuzaga keladigan kechiktirilgan soliq majburiyati va uning keyingi davrlardagi o'zgarishi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: IFRS 1, IAS 12, shartli boshlang'ich qiymat, soliq bazasi, qayta baholash, kechiktirilgan soliq majburiyati, Soliq kodeksi.

Kirish

Aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, sug'urta tashkilotlari va yirik soliq to'lovchilar 2021-yildan buxgalteriya hisobini MHXS asosida yuritadi (O'zR Prezidenti, 2020). Ekspertlar tushuntirishicha, bunday korxonalar foyda solig'i hisob-kitobini ham MHXS bo'yicha buxgalteriya registrlari asosida to'ldiradi (Nazarova va Bayrashev, 2022). Asosiy vositalar kapital sig'imi yuqori korxonalar balansining katta qismini tashkil etadi, shuning uchun ularning soliq bazasi qanday aniqlanishi kechiktirilgan soliqning asosiy manbaini belgilaydi. Tezisning maqsadi MHXSga o'tishda asosiy vositalar shartli boshlang'ich qiymatda baholanganda soliq bazasi va kechiktirilgan soliq qanday shakllanishini aniqlashdan iborat.

Asosiy qism

1. IFRS 1 bo'yicha baholash tanlovi. Birinchi marta MHXS qo'llayotgan tashkilot asosiy vositani o'tish sanasidagi haqqoniy qiymatda baholab, uni shartli boshlang'ich qiymat sifatida qabul qilishi mumkin (IFRS Foundation, 2023, IFRS 1, D5-band). Oldingi hisob qoidalari bo'yicha o'tkazilgan qayta baholashni ham shunday qiymat sifatida qabul qilish mumkin (D6-band). O'tish sanasidagi barcha tuzatishlar, jumladan ularning kechiktirilgan solig'i, bevosita taqsimlanmagan foydada tan olinadi (11-band).

2. Soliq kodeksidagi qoida. Soliq kodeksining 306-moddasiga ko'ra 2021-yil 1-yanvardan keyin o'tkazilgan qayta baholashning summasi daromad yoki xarajat deb e'tirof etilmaydi va amortizatsiyani hisoblashda hisobga olinmaydi. 2026-yil 1-yanvardan amaldagi tahrirda moddaning 28-qismi bu qoidani yana aniqlashtiradi: aktiv qiymati qayta baholash hisobga olinmagan holda boshlang'ich qiymatdan hisoblanadigan amortizatsiya orqali xarajatga olinadi (O'zR Soliq kodeksi, 2019). Demak, IFRS 1 bo'yicha shartli qiymat buxgalteriya balansini o'zgartiradi, soliq bazasini esa o'zgartirmaydi.

3. Ekspert talqini va amaldagi tahrir. 2022-yilda e'lon qilingan ekspert tushuntirishida MHXSga o'tgan korxona soliq amortizatsiyasini MHXS registrlaridagi boshlang'ich (qayta baholangan) qiymatdan, Soliq kodeksidagi normalar bilan hisoblashi, bunda IFRS 1 bo'yicha tanlangan baholash yondashuvi hisobga olinishi ko'rsatilgan (Nazarova va Bayrashev, 2022). Bu talqin 306-moddaning 2026-yildan amaldagi 28-qismiga mos kelmaydi. Ikki yondashuvning natijasi turlicha. Birinchisida shartli qiymat soliq bazasiga ham o'tadi va vaqtinchalik farq yuzaga kelmaydi. Ikkinchisida farq shartli

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

qiymat bilan soliq qoldiq qiymati o‘rtasidagi tafovutga teng bo‘ladi va IAS 12 ning 15-bandiga ko‘ra kechiktirilgan soliq majburiyati (KSM) tan olinadi (IASB, 2023). O‘tishdagi qayta baholash aktivning dastlabki tan olinishi emas, balki mavjud aktivni qayta o‘lchash bo‘lgani uchun dastlabki tan olish istisnosi bu farqqa qo‘llanilmaydi.

4. Shartli misol (muallif hisob-kitobi). Asosiy vositaning o‘tish sanasidagi soliq va buxgalteriya qoldiq qiymati 800 shartli birlikka teng, qolgan foydali xizmat muddati 10 yil. Korxona D5-banddan foydalanib, aktivni 1100 birlik haqqoniy qiymatda baholaydi. Soliq bazasi 306-moddaga ko‘ra 800 da qoladi.

1-jadval

Shartli qiymat bo‘yicha kechiktirilgan soliqni hisoblash

Ko‘rsatkich	Balans qiymati (MHXS)	Soliq bazasi	Farq	KSM (15%)
O‘tish sanasigacha	800	800	0	0
O‘tish sanasi (D5: haqqoniy qiymat 1100)	1100	800	300	45
1-yil oxiri (MHXS amortizatsiyasi 110, soliq amortizatsiyasi 80)	990	720	270	40,5

Manba: muallif hisob-kitobi.

O‘tish sanasida 45 birlik KSM taqsimlanmagan foydani kamaytiradi. Keyingi yillarda MHXS bo‘yicha amortizatsiya soliq amortizatsiyasidan 30 birlikka ko‘p bo‘ladi, shuning uchun joriy soliq buxgalteriya foydasiga nisbatan yuqori chiqadi. Bu farqni KSM ning har yili 4,5 birlikka kamayishi (kechiktirilgan soliq daromadi) qoplaydi. Natijada foyda solig‘i xarajati buxgalteriya foydasiga mutanosib bo‘ladi. Shartli qiymatni tanlash xususiy kapitalni oshiradi, lekin KSM va kelgusi davrlarda MHXS bo‘yicha yuqoriroq amortizatsiya orqali bu ta’sirning bir qismi qaytadi.

5. Ochib berish. O‘tishning moliyaviy holatga ta’siri birinchi MHXS hisobotida izohlanadi va xususiy kapitalning oldingi qoidalar va MHXS bo‘yicha solishtirmasi keltiriladi (IFRS 1, 23–24-bandlar). Bu solishtirmada shartli qiymat bo‘yicha tuzatish va uning KSM i alohida ko‘rsatilishi maqsadga muvofiq.

Xulosa

Soliq kodeksining 306-moddasi amaldagi tahririda qayta baholashni soliq bazasidan to‘liq ajratadi. Shuning uchun IFRS 1 bo‘yicha shartli boshlang‘ich qiymat tanlangan har bir holatda o‘tish sanasida soliq solinadigan vaqtinchalik farq va KSM yuzaga keladi. Bu farqning hajmi soliq qonunchiligiga emas, korxonaning o‘tishdagi tanloviga bog‘liq. 2022-yilgi ekspert tushuntirishi va amaldagi qonun matni o‘rtasidagi tafovut amaliyotda turlicha yondashuvlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli quyidagilar taklif etiladi: MHXSga o‘tgan korxonalar uchun soliq amortizatsiyasi bazasini rasmiy tushuntirish; korxonalarda shartli qiymatni tanlash to‘g‘risidagi qarorni KSM ta’siri bilan birga asoslash; asosiy vositalarning soliq bazasini MHXS ma’lumotlaridan mustaqil reestrda yuritish.

Adabiyotlar

1. IASB (2023). IAS 12 Income Taxes. London: IFRS Foundation.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

2. IFRS Foundation (2023). IFRS 1 First-time Adoption of International Financial Reporting
3. Standards. London: IFRS Foundation.
4. Nazarova, T. va Bayrashev, A. (2022). 2021 yil uchun foyda solig'i hisoboti MHXS bo'yicha buxgalteriya hisobi ma'lumotlariga asosan qanday to'ldiriladi. Buxgalter.uz, 25.02.2022.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti (2020). Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son qaror.
6. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi (2019). 2019-yil 30-dekabrdagi O'RQ-599-son, XII bo'lim "Foyda solig'i" (2026-yil 1-yanvardan amaldagi tahrir).

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.